UMC St Radboud

Academische Werkplaats Opvang x Oggz

Speerpunt Huiselijk geweld

Systeemgericht werken: een verkenning van werkzame elementen

Theo Bos, Essa Reijmers, Rianne Scherpenisse, Irene Jonker en Judith Wolf

Achtergrond en doel

De Academische werkplaats Opvang x Oggz, Speerpunt Huiselijk geweld[a] wil bijdragen aan het versterken van het systeemgericht werken, aansluitend bij de krachtgerichte basismethodiek in de vrouwenopvang: Krachtwerk. Een werkgroep met leden uit de projectgroep van het Speerpunt Huiselijk geweld en een medewerker van het Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg (Omz) met de directeur van de werkplaats als eindverantwoordelijke, is gevraagd om voor medewerkers een informatieblad te maken op basis van beschikbare kennis. Dit informatieblad, met een focus op systeemgericht kijken en begeleiden (en niet behandelen)[b], geeft medewerkers vanaf het allereerste cliëntcontact concrete handelingsaanwijzingen met stappen, fasen en beslismomenten (vanuit Krachtwerk naar systeemgericht werken). Dit informatieblad:

- geeft inzicht in systeemgericht kijken en begeleiden wat kan leiden tot een 'mindshift' bij medewerkers;
- draagt bij aan professioneel meervoudig partijdig werken;
- biedt handvatten aan organisaties bij het systeemgericht werken.

1.1 Krachtwerk en systeemgericht werken

Krachtwerk is gericht op vrouwen die vanwege huiselijk geweld (mishandeling en/of bedreiging) naar de vrouwenopvang komen. De methodiek versterkt het zelfvertrouwen, het sociaal functioneren, de omgevingssupport en het draagt bij aan herstel en een verbetering van de kwaliteit van leven.[1]
Bij de aanpak van huiselijk geweld verdwijnt het rigide onderscheid tussen slachtoffers en plegers van geweld steeds meer naar de achtergrond. Er wordt vanuit gegaan dat de dynamiek van geweld plaatsvindt tussen mensen die samen een systeem vormen, en er dus aandacht nodig is voor alle systeemleden die in aanraking komen met huiselijk geweld. De vrouwenopvang heeft met haar opgebouwde expertise van de aanpak van huiselijk geweld een prominente rol in de doorontwikkeling naar systeemgericht werken.

[a] Voor een overzicht van instellingen die deel uitmaken van de Academische werkplaats, Speerpunt Huiselijk geweld, zie bijlage 1.
[b] Voor een beschrijving van begeleiden en behandelen, zie bijlage 2.

De systemische oriëntatie van Krachtwerk[1] heeft de volgende belangrijke implicaties voor het methodisch werken:

- de taxatie van het ontstaan en voortduren van het geweld (met het oog op het stoppen van het geweld) vindt plaats vanuit een brede analyse. Hierbij wordt gekeken naar de delen van het systeem - zoals vrouw, eventuele kinderen, (ex-)partner, impact van het samengestelde gezin en (schoon)familie - en de kenmerken van en de interacties in het systeem als geheel;
- om het geweld te kunnen doorbreken en stoppen is aandacht en hulp voor alle leden van het systeem nodig, in de vorm van een systeemaanpak;
- omdat elke situatie anders is, wordt steeds (opnieuw) bepaald wie wanneer welke hulp - en mogelijk ook behandeling - krijgt, of de hulp aan de leden van het systeem afzonderlijk en/of gezamenlijk wordt geboden, op welke wijze bepaalde systeemleden kunnen steunen en hoe de hulp wordt afgestemd en gecoördineerd (ketensamenwerking);
- de begeleiding ondersteunt en faciliteert het eigen herstelproces van de vrouw. Door het identificeren en benutten van hulpbronnen is de begeleiding daarmee ook gericht op het versterken van de veerkracht en draagkracht van het systeem als geheel.[1]

1.2 Verantwoording van de werkwijze

Vanuit de initiatiefgroep en de stuurgroep zijn, op basis van een eerdere praktijkraadpleging[2] in het Speerpunt Huiselijk geweld, methodieken[c] aangedragen die meegenomen zijn door de werkgroep[d]. De werkgroep is nagegaan in hoeverre de methodieken aansluiten bij Krachtwerk, de focus van de opdracht en de eerder verrichtte werkzaamheden in het Speerpunt (de literatuursearch[3] en de praktijkraadpleging[2]). De methodieken met werkzame elementen voor systeemgericht werken (zie bijlage 3) zijn bestudeerd aan de hand van de op de volgende pagina staande elementen:

[c] Hieronder zijn ook verstaan: benaderingen, modellen, aanpakken, interventies of methoden.
[d] Daarnaast heeft de werkgroep globaal kennis genomen van andere, meer of minder uitgebreid beschreven methodieken en werkwijzen. Conclusie is dat Multifocus en het Oranje Huis de voor de sector meest uitgewerkte benaderingen zijn voor systeemgericht werken. Beide benaderingen maken gebruik van (onderdelen van) andere werkwijzen. Op grond van deze brede overview heeft de werkgroep een globale synthese gemaakt van werkzame elementen, die in verschillende van de gebruikte benaderingen verder zijn uitgewerkt.

1. visie op systeemgericht werken: definities van systeemgericht werken en de positie van alle leden van het gezin, de visie op geweld en veiligheid, waarborgen van veiligheid van cliënten en waarborgen van veiligheid van medewerkers;
2. uitgangspunten van systeemgericht werken: motivatie, ouderschap en partnerschap, vergroten van veerkracht in gezinnen en meervoudige partijdigheid;
3. traject van de hulpverlening en handelingskader: risicoscreening en diagnostiek, systeemtaxatie, systeemactieplan en veiligheidsplannen, timing van interventies en gespreksvoering.

De focus van dit informatieblad ligt vooral op deze drie elementen. Gekozen is voor een toespitsing op partnergeweld, maar de informatie is ook relevant bij andere typen huiselijk geweld.

Nadere uitwerking vragen nog:
4. het traject en handelingskader en de hierin gebruikte instrumenten;
5. ketensamenwerking, en;
6. voorwaarden voor de organisatie en borging van het systeemgerichte werken.

2 Wat werkt?

2.1 Visie op systeemgericht werken

De hulpvraag van het cliëntsysteem

Het cliëntsysteem is: 'De cliënt die een beroep doet op de expertise van de vrouwenopvang voor hulp en diens gezinsleden (kinderen, (ex-) partners), alsmede voor dit gezinssysteem belangrijke anderen[e] die een rol kunnen spelen.'
De hulpvraag met haar oorsprong in huiselijk geweld wordt altijd gezien als een systeemvraag. Het geweld ontstaat niet door één persoon, maar ontstaat door de samenhang en interactiepatronen binnen het systeem. Betrokkenen zijn:
- pleger;
- slachtoffer;
- anderen.

Anderen zijn personen die direct dan wel indirect getuige zijn van het huiselijk geweld. Alle betrokkenen hebben een aandeel in het ontstaan van het geweld en hebben krachten om bij te dragen aan het herstel van veiligheid en het stoppen van geweld. Vanuit de driehoek vader, moeder en kind(eren) worden interventies op verschillende niveaus ingezet. De vrouwenopvang heeft de expertise in huis om vanuit haar methodiek Krachtwerk systeemgericht te werken aan het herstel van het systeem.

Huiselijk geweld is 'geweld dat door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer gepleegd is.'[4] Partnergeweld is een vorm van huiselijk geweld, waarbij het geweld gericht is tegen de partner of de expartner. Onder dit type geweld wordt niet alleen fysiek geweld, maar ook seksueel en psychisch geweld verstaan. Vrouwen zijn vaker slachtoffer van geweld dan mannen, hebben ernstiger letsel en het geweld heeft ernstiger gevolgen. Uit onderzoek blijkt dat mannen 80 procent van het huiselijk geweld plegen.[4]

Nadere beschrijving van het systeem

Het systeem als geheel, met alle individuele leden, kan en moet ondersteuning en hulp ontvangen. Huiselijk geweld heeft impact op:
- de relatie tussen volwassenen;
- de relatie tussen ouders en kinderen;
- de relatie van het gezin met haar netwerk.

Er is sprake van dynamiek binnen het systeem. De spiraal van geweld van het systeem, het elkaar gevangen houden in door de tijd heen gegroeide rolpatronen en loyaliteit naar elkaar moet inzichtelijk gemaakt én doorbroken worden.
Gesignaleerde interactiepatronen en communicatiepatronen van het systeem, met hun krachten en valkuilen, vormen aanknopingspunten om mee aan de slag te gaan.

Huiselijk geweld en veiligheid

Huiselijk geweld, of de dreiging ermee, is onacceptabel en deze maatschappelijke norm staat niet ter discussie. Geweld moet stoppen en veiligheid moet voor iedereen zijn gewaarborgd. Huiselijk geweld en veiligheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Degene die geweld pleegt, moet dit (leren) erkennen en de verantwoordelijkheid nemen voor het eigen gedrag.
De volwassen systeemleden zijn verantwoordelijk voor de eigen veiligheid en elkaars veiligheid en zij zijn, als ouders, bovendien verantwoordelijk voor de veiligheid van de kinderen binnen het systeem. De kwetsbaarheid van kinderen en vrouwen vraagt specifieke aandacht. De onveiligheid binnen een systeem is gekoppeld aan de dynamiek van het systeem. Het doorbreken van disfunctionele patronen en het (duurzaam) stoppen van geweld vereist onder meer gedragsverandering. Systeemgericht werken staat stil bij de rol van ieder individu in het systeem en zijn/ haar verantwoordelijkheid, zowel voor de korte termijn (het geweld moet stoppen) als voor de langere termijn (het geweld is duurzaam gestopt). Binnen systeemgericht werken is het werken aan veiligheid de hoogste prioriteit, waarmee ook de weg wordt vrijgemaakt voor herstel.

Agressie en geweld kennen hun oorsprong en verloop. De complexiteit van een systeem beïnvloedt de agressie- en geweldpatronen. Door die patronen inzichtelijk te maken, ontstaat ook zicht op de veerkracht van het systeem en van elk individu.

[e] Belangrijke anderen (hulpbronnen) kunnen bijvoorbeeld zijn: familieleden, buurvrouw, leerkracht, gezinsvoogd, peuterspeelzaalleidster, behandelaar vanuit de eerstelijnszorg dan wel GGZ, algemeen maatschappelijk werk, woningbouwvereniging, gemeenteambtenaar, huisarts en wijkagent.

Veiligheid maak je samen

Het veiligheidsvraagstuk vormt de rode draad in het systeemgericht werken, voor zowel het cliëntsysteem als de medewerkers. Veiligheid is een beladen en groot begrip. Onder veiligheid wordt verstaan: beschermd zijn tegen intern en extern geweld. Veiligheid en bescherming zijn een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Binnen de vrouwenopvang[f] vertaalt zich dit in een collectieve verantwoordelijkheid van cliënten, medewerker(s) en organisatie.

Veiligheidsgevoel is ongrijpbaar. Veiligheid is een blijvend thema bij mensen die beschadigd zijn. Het aanboren van dit besef bij plegers en slachtoffers is leidend in de hulpverlening. De bereidheid om tot verandering te komen, hangt samen met de mate van agressie, zelfinzicht, de ervaren manipulatie van de ander en de loyaliteit naar de ander.

Systeemgericht werken vraagt in eerste instantie een duidelijke taxatie/risicoscreening. Door alle systeemleden te spreken op zijn of haar niveau wordt het mogelijk het ontstaan, de aard en de duur van het geweld vanuit meerdere perspectieven in kaart te brengen. Seksespecifieke rollen en gedrag, gevangen zitten in de eigen rol en agressiepatronen binnen het systeem krijgen daarbij de aandacht. De krachten van een ieder in het systeem, maar ook de risico's komen met behulp van een heldere risicoscreening in beeld.

Hulpverleners zijn faciliterend bij het inzichtelijk maken van het proces van veiligheidswaarborging voor alle systeemleden. Hulpverleners werken in het systeem. Zij ondersteunen het proces van stoppen van geweld voor de korte en lange termijn, ongeacht de uitkomst *hoe* veiligheid bewerkstelligd kan worden voor dit unieke systeem. Hulpverleners hanteren de stijl van meervoudige partijdigheid. Dit vergt een veilige omgeving en sfeer waarin de hulpverlening kan plaatsvinden. Het gaat hierbij om de keuze voor een veilige fysieke omgeving van verblijf van de gezinsleden, maar ook om een veilige werkomgeving van de medewerker.
Hulpbronnen in de vorm van familieleden en/of ketenpartners in de zorgverlening worden ingezet om veiligheid mee te gaan waarborgen voor de langere termijn. Er ontstaat een nieuwe driehoek van samenwerken: cliëntsysteem, hulpverleners en hulpbronnen.[5, 6]

2.2 Uitgangspunten hulpverlening

De hulpverlener heeft een cruciale rol in de communicatie in het systeem en geeft inzicht in patronen, maar stelt ook grenzen waar nodig. De hulpverlener schakelt, samen met het systeem, indien nodig het netwerk/ hulpbronnen in om veiligheid met elkaar vorm te geven. Belangrijke elementen in de hulpverlening als motivatie, ouderschap en partnerschap, het vergroten van veerkracht in gezinnen en meervoudige partijdigheid worden hieronder toegelicht.

2.2.1 Motivatie

De belangrijkste motivatie voor verandering is het vermijden van ongemak en leed. Leed kan verlammen, met als gevolg dat bestaande patronen niet doorbroken worden.[7] Dit is vaak het geval bij huiselijk geweld binnen systemen. Ook in dat geval is gedragsverandering mogelijk. Van belang daarbij is dat gedragsverandering gekoppeld wordt aan een intrinsieke waarde, dat is wat mensen als kostbaar en belangrijk ervaren. Binnen systemen zijn dat vaak de kinderen. Om een uitweg te vinden uit de geweldssituatie is het noodzakelijk na te gaan wat systeemleden ervaren en wat er vanuit ieders perspectief werkelijk toe doet.

Huiselijk geweld is een type conflict dat bol staat van aantrekking en vermijding: 'Ik kan niet meer met hem leven', en 'ik kan niet zonder hem.' Deze ambivalentie werkt negatief op gedragsverandering en wordt vaak gezien door derden als gebrek aan motivatie tot verandering. De hulpverlening verkent de aanwezige ambivalentie met als doel deze te doorbreken. Dit vergt een wijze van communiceren met het systeem waarbij de eigen reden voor verandering, en de voordelen van die verandering, worden uitgelokt.
De hulpverlener geeft steun, de regie voor verandering ligt bij de systeemleden. De hulpverlener werkt naar bewustwording van percepties, doelen en waarden van de cliënt en blijft vasthouden aan zelfsturing door de cliënt. De hulpverlener creëert bewustwording in het verschil tussen het vertoonde gedrag en belangrijke doelen of waarden. Zo strookt geweld niet met het doel om kinderen een veilig thuis en een veilige opvoedingssituatie te bieden. De hulpverlener is directief door te stellen dat geweld onacceptabel is. Het uitlokken van verandertaal is van belang. Dit houdt in open vragen stellen, reflecteren op wat wordt geuit en dit delen met alle systeemleden.

Vanuit de ervaren ambivalentie wordt gekeken naar gedragskeuzes en alternatieven; deze worden gekoppeld aan de doelen en waarden van het systeem of het individu. De balans, in de vorm van een kosten-baten analyse, wordt opgemaakt. De hulpverlener kan daarbij zaken 'uitvergroten' ter bevordering van de motivatie tot gedragsverandering. De positieve gevolgen en negatieve consequenties van keuzes worden duidelijk voor het systeem. De hulpverlener 'trekt' dit proces door steeds de doelen en waarden te spiegelen in het licht van mogelijke stappen die genomen worden. Zorgt deze keuze ervoor dat het kind veilig is? Zorgt deze keuze er voor dat jullie elkaar niet meer slaan? Elke nieuwe keuze die een systeem maakt is een succes. Motivatie tot verandering is dus consequent aansluiten bij de doelen en waarden van het systeem met het strikte standpunt dat geweld stopt.

[f] Waar sprake kan zijn van een ambulant of residentieel traject.

2.2.2 Ouderschap & partnerschap

In de hulpverlening wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds de rollen van cliënten als partners in de relatie en anderzijds hun ouderrollen die ze in relatie tot hun kinderen, individueel én gezamenlijk, vervullen. Of cliënten de partnerrelatie nu voortzetten of niet, de ouderrelatie blijft.
Ouderschap is een belangrijke gedeelde verantwoordelijkheid en kan de bereidheid om samen te werken, met elkaar en met de hulpverlening, vergroten. Het onderscheiden van de verschillende perspectieven – partner en ouder – schept ruimte voor reflectie. Cliënten die elkaar leren respecteren als ouders, communiceren mogelijk makkelijker met elkaar als partners. Bovendien leert de praktijk dat relationele problemen soms voortkomen uit onenigheid over opvoeding en stress rond ouderschap.
Als de veiligheid het toelaat, zet de hulpverlening daarom in op het aangaan van partnerschap met beide ouders, om samen te werken aan een veilige (opvoed)situatie. De hulpverleners zijn zich bewust van de kwetsbaarheid van het opvoedproces en laten de regie, ook hierin, bij cliënten. Zij gaan, conform de ouderschapsvisie van Van der Pas[8-11], er vanuit dat elke ouder een besef van verantwoordelijk-zijn heeft.
Als ouders nemen de volwassenen expliciet de verantwoordelijkheid voor het (gebruik van) geweld en voor de veiligheid van de kinderen: zij 'ontschuldigen' de kinderen en geven hen de ruimte om kind te zijn. Psycho-educatie over de gevolgen van huiselijk geweld voor kinderen die hiervan (direct of indirect) getuige zijn geweest is onderdeel van de hulp. Kinderen krijgen nadrukkelijk de ruimte zich uit te spreken, in een veilige setting. De hulpverlening ondersteunt en stimuleert dit proces.

Bij het bespreken van de partnerrelatie komt de dynamiek tussen beide partners én andere betrokkenen (zoals familieleden, de biologische vader van de kinderen als er sprake is van een samengesteld gezin, gezinnen van herkomst en sociale context) aan de orde en hoe deze dynamiek bijgedragen heeft aan het ontstaan en voortduren van huiselijk geweld. De hulpverlening is gericht op het doorbreken van de spiraal van geweld en het verkennen van de wensen van beide partners of ze de relatie willen/kunnen voortzetten of verbreken.

Het onderscheiden van en werken met verschillende perspectieven is dus uitgangspunt van het systeemgericht werken na huiselijk geweld. Aanvullend op de eerder genoemde specifieke systeemgerichte werkwijzen in de vrouwenopvang (zie bijlage 3) is er een scala aan specialistische hulp en meer opvoedkundige methodieken die goed ingezet kunnen worden in de uitwerking van dit uitgangspunt.

2.2.3 Vergroten van veerkracht in systemen

Veerkracht is het vermogen van individuen en systemen om 'terug te veren' na een schokkende gebeurtenis. Het gaat hierbij ofwel om het terugkeren naar een beginsituatie, dan wel het creëren van een nieuw evenwicht binnen de veranderende context.[12] Welk herstel gewenst is, verschilt per systeem en vergt maatwerk. Inzet van systeemgericht werken is altijd om de veerkracht in systemen te vergroten. Daarbij wordt zowel ingezet op individuele empowerment van cliënten als op het positief versterken van de interactie. De crisissituatie waarin cliënten zich bevinden is het aangrijpingspunt. Gevoelens van schuld en schaamte worden bespreekbaar gemaakt. De culturele context van het systeem vormt het kader. Vergroten van veerkracht stelt mensen nu én in de toekomst beter in staat om problemen op te lossen. Er gaat dus ook een preventieve werking van uit.
Drie invalshoeken zijn leidend bij de hulpverlening: hoe denken deze cliënten (overtuigingen), welke organisatie-patronen kent dit systeem en hoe communiceren ze met elkaar.

Overtuigingen van het systeem: de eerste insteek is hoe cliënten denken over het ontstaan van het geweld en de oorzaken ervan en over veiligheid. Waar komt deze visie vandaan? Zijn ze het eens of verschillen hun verhalen? Ook overtuigingen op andere leefgebieden krijgen, op maat, aandacht in de zorg, naast culturele achtergrond en de invloed van samengestelde gezinnen. De hulpverlener realiseert zich dat ieder zijn eigen 'belief systems'[13, 14] heeft: eigen 'verhalen' over hoe de werkelijkheid in elkaar zit, gebaseerd op ervaring en gevormd in interactie met anderen, over langere tijd. 'Belief systems' geven mensen houvast, maar kunnen er ook debet aan zijn dat problematische situaties in stand blijven: beeldvorming kan tot selectieve waarneming leiden. Hulpverleners ondersteunen cliënten om coherente en bij hun situatie passende 'verhalen' te maken over de situatie toen, nu en vooral: in de toekomst.

Organisatiepatronen van het systeem: hoe zijn de onderlinge verhoudingen, welke ruimte voelt ieder om te veranderen? Welke patronen zijn steunend en positief, welke negatief en belemmerend? Wie dragen positief bij en hoe versterk je deze hulpbronnen? Het gaat er hierbij om een goed evenwicht te zoeken tussen de noodzakelijke verandering en het vinden van positief-stabiele verhoudingen die herstel mogelijk maken. Het bevorderen van onderlinge samenhang, op verschillende niveaus (individu, partnerrelatie, gezin, netwerk, maatschappij, cultuur) staat centraal.
Het onderscheid tussen ouder- en partnerschap is hierbij relevant: met beide ouders, en betrokken anderen, wordt ingezet op het scheppen van een stevige en veilige basis voor de kinderen.

Communicatiepatronen: primair is de insteek om open positieve communicatie te stimuleren en te ondersteunen en cliënten de gelegenheid te geven om hiermee te oefenen in een veilige setting. Het delen van tot nu toe 'geheime' informatie met leden van het sociale netwerk leidt tot nieuwe perspectieven. Het leren hanteren van de zogenaamde 'time-out'- procedure als middel om ontsporende communicatiepatronen te stoppen, vergroot de veiligheid.

Bij het versterken van veerkracht richt de hulpverlener zich op het vergroten van krachten en zelfvertrouwen in plaats van het verminderen van negatief gedrag. Er wordt gewerkt aan het stellen van haalbare doelen en het samen, in kleine concrete stappen, naar een doel toe-

werken. Kleine successen worden gevierd, mislukkingen worden benoemd als iets waarvan je kunt leren. Oude overtuigingen maken gaandeweg plaats voor nieuwe inzichten en succes wordt opnieuw gedefinieerd. Het stoppen van het geweld is daarbij de toetssteen: of cliënten hun relatie willen voortzetten of uit elkaar gaan is hun eigen keuze. Elke keuze kan een succes zijn binnen haar context.
Aansluitend op Krachtwerk bestaat het systeemgericht werken niet alleen uit praten, analyseren en reflecteren. Als de veiligheid dat toelaat impliceert het ook: samen-werken, samen dingen ondernemen, als ouder-kind, partners, gezin, met derden en met de hulpverlening. Oefenen met ander gedrag vindt plaats in de dagelijkse praktijk, niet (alleen) in de spreekkamer.
Het gaat om het leren van situaties die zich voordoen, in de interactie. Escalatie of herhaling van geweld betekent dan ook niet dat het systeemgericht werken stopt of niet (meer) mogelijk is. Het biedt nieuwe aangrijpingspunten om het hulpverleningstraject gericht voort te zetten en te verdiepen, al naar gelang de situatie.

2.2.4 Meervoudige partijdigheid

In een situatie van conflicten en dreiging tot escalatie nemen hulpverleners een open houding van betrokken meervoudige partijdigheid aan. Ze kiezen geen partij, maar ondersteunen het proces dat cliënten doorlopen. Dit doen ze vanuit het besef dat ieder een eigen verhaal en perspectief heeft. De hulpverlener maakt duidelijk dat geweld onaanvaardbaar is en dat zijn handelen primair gericht is op het stoppen en voorkomen van (herhaling van) geweld. De werkrelatie staat centraal in Krachtwerk; bij een systeemgerichte aanpak mogen cliënten rekenen op:

- de onbevooroordeelde betrokkenheid van de hulpverlener;
- kennis van geweldspatronen en vaardigheden om deze te helpen doorbreken;
- oog voor de diverse, genderspecifieke en cultureel bepaalde posities binnen de patronen en alertheid op de verschillende belangen;
- de ijzeren wil om buiten de voor huiselijk geweld kenmerkende driehoekspatronen te blijven.

3 Traject van de hulpverlening en handelingskader

De hulpvraag van cliënten speelt zich altijd af op meerdere niveaus. De niveaus kennen elk een andere vorm van abstractie: het maatschappelijk/cultureel niveau, systeemniveau en het individuele niveau[g]. Aan de hand van een praktijkvoorbeeld worden de verschillende niveaus nader toegelicht. Duidelijk wordt dat de niveaus op elkaar inhaken, zonder een duidelijk lijn tussen oorzaak en gevolg.

Door bijvoorbeeld schulden en werkeloosheid staat het systeem onder druk (maatschappelijk niveau). Relationele problemen kunnen hierdoor ontstaan of juist de al bestaande problemen verder aanwakkeren (systeemniveau). Stress door dergelijke zaken zal gevoeld worden door alle individuele leden van het systeem. Stress vertaalt zich in sneller geïrriteerd raken, frustraties komen naar voren en woede ontstaat. Ook het lichaam van een ieder reageert op de aanwezige stress bijvoorbeeld in de vorm van spierspanning (nekklachten), hoofdpijn, maar ook lichamelijke klachten als hartproblemen of verhoogde bloeddruk. Langere tijd onder druk moeten presteren en handelen, kan leiden tot het ontwikkelen van inadequate gedragspatronen. De beschikbare modi die uiteindelijk nog overblijven zijn vechten, vluchten of verlammen. Zo kan een gesprek met een gemeenteambtenaar over de uitkering of arbeidsintegratie volledig uit de hand lopen, maar ook relationele conflicten kunnen escaleren. Huiselijk geweld wordt een gegeven binnen het systeem. De kinderen verlammen, zij trekken zich terug, vluchten naar oma of de biologische ouder of willen iedereen gaan beschermen.

Binnen het traject van hulpverlening zal altijd op meerdere niveaus interventie moeten plaatsvinden. Interventies op alle niveaus zorgen voor herstel en balans van het systeem en de individuen binnen het systeem, waardoor veiligheid binnen bereik komt. Dit vergt multidisciplinaire samenwerking. Hulpbronnen zijn essentieel om dit voor elkaar te krijgen. Zo kan het wenselijk zijn dat de pleger een agressieregulatietherapie gaat volgen, oma wekelijks op bezoek komt, duidelijk afspraken over een time-out voor beide partners worden gemaakt, de huisarts geïnformeerd wordt over de herkomst van de blauwe plekken en gevraagd wordt een signalerende functie op zich te nemen, de vertrouwenspersoon op school of schoolmaatschappelijk werk eenmaal per drie weken met het kind praat en de kredietbank het systeem gaat ondersteunen bij de financiële zaken.

3.1 Risicoscreening en diagnostiek: vertrekpunt en proces

Binnen de vrouwenopvang wordt gewerkt met een risicoscreening. Dit instrument is ontwikkeld door het Verwey-Jonker Instituut[15,16] en geeft helderheid in veiligheidsgevoelens door middel van de codes groen, oranje of rood. Deze risicoscreening wordt afgenomen bij de vrouw die zich meldt bij de vrouwenopvang (zowel ambulant als residentieel).
Het gesprek met beide partners dient bij de start van de hulpverlening confronterend en helder te zijn. De volgende vragen zijn daarbij essentieel en worden vooral in ernstige situaties gesteld. Het antwoord is bepalend voor doorvragen op het onderwerp.

[g] Afgeleid van de Hiërarchie van Engel die is beschreven in Multifocus.

1. Is het fysieke geweld het laatste jaar verergerd?
2. Heeft de pleger een wapen gebruikt, dan wel gedreigd deze te gebruiken?
3. Gelooft het slachtoffer dat pleger in staat is om te doden? Kan het slachtoffer dit gevoel feitelijk onderbouwen (voorbeelden: poging tot wurging/ opsluiting)? Erkent pleger dit gedrag te hebben neergezet?
4. Is het slachtoffer fysiek onheus bejegend tijdens de zwangerschap?
5. Is pleger van 'origine' gewelddadig (persoonlijkheidsproblematiek) en jaloers?[17]

Deze vragen zijn van belang, want de antwoorden geven inzicht in de ernst van het geweld, pathologie van het individu, maar ook in de mogelijkheden tot hulpverlening.

Vervolgens is het van groot belang systeemleden duidelijk te maken welke posities zij wisselend hebben ingenomen bij het in stand houden van het geweld. De rollen van pleger en slachtoffer worden vanuit verschillende perspectieven in kaart gebracht en getaxeerd op ernst, frequentie en patronen. Inzoomen op het systeem op deze wijze maakt dat pleger- en slachtoffergedrag beiden een plek krijgt, waarbij een duidelijke norm wordt gesteld en slachtoffers serieus worden genomen. Vanuit dit perspectief wordt ingezoomd op de rol van de kinderen en hun ervaring met het huiselijk geweld[h].

Deze verkenning kan al leiden tot een eerste veiligheidsplan. Het veiligheidsplan heeft als doel te komen tot afspraken met elkaar over veiligheidswaarborging. Het verdient aanbeveling voor alle individuele leden een apart veiligheidsplan te maken. Het kind heeft ook een eigen veiligheidsplan in zijn taal en op zijn niveau.[18]

3.2 Systeemstaxatie, systeemactieplan en veiligheidsplannen

De basis van de systeemgerichte aanpak is het maken van een adequate taxatie van de situatie nu en hoe deze is ontstaan. Dit proces vraagt aandacht voordat cliënten definitieve beslissingen nemen over de toekomst. De focus ligt op onderzoeken en nog niet op veranderen. De hulpverlener werkt samen met de leden van het systeem aan een uitgebreide systeemtaxatie.[19] Cliënten kijken terug, analyseren hoe het huiselijk geweld is ontstaan, wanneer er wél sprake van veilige situaties was en bespreken met de hulpverlener alle leefgebieden en wenselijke stappen. Voor deze systeemtaxatie betrekken cliënten en hulpverlener alle gezinsleden en relevante contacten uit het cliëntsysteem.

De systeemtaxatie mondt uit in een systeemactieplan. In dit plan staan de leefgebieden waarop cliënten verandering willen: het bevat zowel gezamenlijke als individuele doelen, in heldere samenhang. Cliënten formuleren hun doelen en maken afspraken met de hulpverlener over de daarbij behorende acties. Waar nodig wordt een systeemactieplan uitgewerkt in actieplannen per individu. Ook de betrokkenheid van professionele en niet-professionele hulpbronnen wordt beschreven.
Rode draad door het gehele proces, van systeemtaxatie tot afronding van het systeemactieplan, blijft de veiligheid. Het veiligheidsplan is geen statisch document en is een plan op maat. Veiligheidsplannen voor volwassenen én voor ieder kind worden regelmatig geactualiseerd gedurende het hulpverleningstraject.

3.3 Timing van interventies

Vanuit de systeemgerichte benadering bestaan de eerste acties in een traject uit een systeemtaxatie (inclusief risicoscreening) om van daaruit te gaan werken aan de doelen van het systeemactieplan (inclusief veiligheidsplannen)[i]. In de vrouwenopvang is het eerste contact bijna altijd met de vrouw die hulp zoekt na huiselijk geweld. Vanuit het oogpunt van meervoudige partijdigheid en tegen de achtergrond van het belang van een goede werkrelatie worden in een zo vroeg mogelijk stadium ook individuele gesprekken met de man/vader en eventuele niet meegekomen kinderen gevoerd. De hulpverlener neemt in het beginstadium telefonisch contact op met de vader. Handreikingen hiertoe staan beschreven in de methodiek Veerkracht.[18]
Direct betrokkenen krijgen individueel de ruimte om hun verhaal te vertellen. Daarna vindt een eerste ontmoeting plaats, waarin zij op gestructureerde wijze en onder begeleiding gedachten en gevoelens naar elkaar uitspreken.[19] Dit vormt de basis voor verdere systeemgesprekken. Hierin komt in principe eerst het ouderschap en daarna de partnerrelatie aan de orde. Tijdens één van de ouderschapsgesprekken wordt ook het gezinsgesprek, waarbij beide ouders en de hulpverlener met de kinderen spreken, voorbereid. Kinderen krijgen ook de ruimte om hun verhaal te vertellen (Veerkracht). Het traject start dus bij de driehoek vrouw, man en kinderen. Er wordt eerst gewerkt aan het creëren van rust en veiligheid en geleidelijk wordt het bredere systeem erbij betrokken.
De timing van de interventies is maatwerk en voortdurend onderwerp van gesprek met alle betrokkenen.

3.4 Gespreksvoering

De hulpverlener gaat de contacten aan vanuit een betrokken, meervoudig partijdige en niet-oordelende basishouding. De in Krachtwerk[1] beschreven basiscompetenties voor gespreksvoering zijn van toepassing en hieraan kunnen zo nodig specifieke technieken worden toegevoegd. In de fase van de systeemtaxatie is het stellen

[h] De basismethodiek "Veerkracht"[18] is de passende manier om met kinderen in gesprek te gaan.

[i] Voor een uitwerking van het systeemgerichte hulptraject in de tijd, zie bijlage 4.

van vragen de belangrijkste interventie: open of gesloten vragen, schaalvragen, inzicht gevende of informatieve vragen, uitzonderings-, coping- of supportvragen enzovoorts. Essentieel in systeemgesprekken zijn circulaire vragen, waarbij de een iets gevraagd wordt over (de denkbeelden van) de ander. Circulaire vragen maken onderlinge verhoudingen inzichtelijk en ook hoe gezinsleden tegen elkaars gedrag aankijken: voor henzelf én voor de hulpverlener. Patronen en overtuigingen worden zo bewust gemaakt met het oog op verandering.[14] Naast het stellen van vragen, geven hulpverleners cliënten informatie (psycho-educatie) over de door hen aangedragen onderwerpen. De time-out procedure (zie ook 3.5) is een voorbeeld waarin psychoeducatie wordt gekoppeld aan het aanleren van vaardigheden om de veiligheid te vergroten.

3.5 Instrumentarium en dossiervorming

Naast het systeemactieplan, de veiligheidsplannen en de risicoscreening, is er in de vrouwenopvang veel instrumentarium voorhanden dat het systeemgericht werken adequaat ondersteunt. Veel vrouwenopvanginstellingen maken gebruik van de spiraal van geweld[20] en de daarbij behorende time-out procedure van Van Lawick en Groen. Geno- of ecogrammen (in diverse varianten) worden eveneens al vaak ingezet, ook in Krachtwerk. Veerkracht is de methodiek om het kind zijn verhaal te laten doen. Voor de niveaus van systeemgericht werken biedt Multifocus met de Hiërarchie van Engel een goede basis.[14] De Oranje Huis-aanpak werkt met de zogenaamde relatiethermometer in de individuele en systeemgesprekken.[21] Voor eergerelateerde problematiek zijn er tevens passende interventies ontwikkeld, onder meer in de vorm van herkenning en beschrijving van het 'wangedrag', het familieschema, bemiddeling en samenwerking met ketenpartners[j].

Bij rapportage en dossiervorming is het van belang rekening te houden met de specifieke eisen die systeemgericht werken stelt. Elke cliënt heeft recht op inzage in het eigen dossier. Verslagen van gezamenlijke gesprekken en van individuele gesprekken dienen daarom goed gescheiden te zijn in het registratiesysteem.

3.6 Ketensamenwerking

Het systeemgericht werken vraagt om een ketenaanpak. De aanpak volgt een driesporenbeleid gericht op alle betrokkenen: de pleger, het slachtoffer en de kinderen. Bij ketensamenwerking is het van belang dat er volgens een gezamenlijke systemische visie op huiselijk geweld wordt gewerkt. Het Steunpunt Huiselijk Geweld is een onmisbare partner.
Bij het systeemgericht werken is het traject van de cliënt leidend. De afspraken met ketenpartners sluiten aan op het gewenste en afgesproken traject. Bij de ketensamenwerking zijn de volgende randvoorwaarden van belang:

1. het dient volstrekt helder te zijn wie de eindverantwoordelijkheid draagt voor het hulpverleningstraject;
2. alle deelnemende organisaties hebben draagvlak verkregen binnen hun organisaties voor de samenwerking;
3. de deelnemende organisaties laten hun organisaties vertegenwoordigen door hun beste professionals die trots zijn op hun eigen organisatie en die voldoende gezag en positie hebben om zaken in de eigen organisatie af te dwingen;
4. de vertegenwoordiger van de organisatie krijgt onvoorwaardelijke steun vanuit de eigen organisatie en ruim mandaat en vertrouwen om naar eigen inzicht op te treden (handelingsruimte).[14]

3.7 Wat vraagt systeemgericht werken van medewerkers?

Specifieke competenties voor hulpverleners zijn de volgende[19]:

- meervoudig partijdig kunnen optreden, dat wil zeggen openstaan voor het standpunt (en de motivering hiervan) van alle partijen;
- een open sfeer kunnen creëren, zodat onderling vertrouwen ontstaat en een open communicatie mogelijk is;
- sterk analytisch vermogen hebben;
- in kaart kunnen brengen welke mogelijkheden en beperkingen het probleemoplossend vermogen van verschillende gezinsleden beïnvloeden;
- bewustzijn van verandering van het functioneren van cliënten in een crisissituatie en de tijdelijkheid hiervan;
- kunnen motiveren;
- respectvol en grensstellend kunnen en durven confronteren;
- in staat zijn de verantwoordelijkheid bij de cliënt te laten liggen;
- in staat zijn de informatie die uit de systeemtaxatie komt te vertalen naar de verschillende leden van het systeem (op meerdere niveaus kunnen communiceren);
- in staat zijn gesprekken met meerdere personen tegelijkertijd te voeren;
- in staat zijn gesprekken te voeren met zowel volwassenen als kinderen;
- in staat zijn om gevoelens van schuld en schaamte te herkennen en bespreekbaar te maken;
- in staat zijn om culturele aspecten op natuurlijke wijze in te bouwen tijdens de contacten met betrokkenen;
- de grenzen van de eigen deskundigheid kennen en op de hoogte zijn van de sociale kaart en de expertise van netwerkpartners/ketenpartners.

[j] Fier Fryslân en Kompaan en De Bocht voeren pilots uit (in opdracht van VWS) om hierin specifieke interventies en instrumenten te ontwikkelen.

3.8 Voorwaarden voor implementatie en borging

Een duurzame implementatie van het systeemgericht werken in een organisatie is om meerdere redenen belangrijk.[22] Hoe duurzamer de implementatie:

- hoe krachtiger de uitgevoerde methodiek en des te meer kans op positieve effecten van het werken;
- hoe meer begeleiders zich gesteund voelen en rugdekking ervaren en hoe gunstiger het arbeidsklimaat.[22]

Om het systeemgericht werken in te voeren en te borgen is het belangrijk de organisatie en de werkprocessen hierop in te richten. Daarbij is het allereerst van belang dat de organisatie de visie op systeemgericht werken vaststelt en daarmee een duidelijke keuze maakt voor het systeemgericht werken als methodisch uitgangspunt in de begeleiding van cliënten.
Binnen de organisatie zal draagvlak gecreëerd moeten worden. Draagvlak begint bij een goede interne communicatie, zodat alle medewerkers dezelfde informatie hebben. Leidinggevenden dienen over voldoende kennis van het systeemgericht werken te beschikken om medewerkers adequaat te kunnen aansturen. Voor de borging is het van belang de werkprocessen aan te passen aan het systeemgericht werken. Het regelmatig evalueren van de regels en procedures in de organisatie en opheffen van regels die het primaire proces niet dienen, draagt bij aan het voortdurend leren van de organisatie.

Daarnaast is een ondersteuningsstructuur voor de invoering belangrijk. Kernelementen hierbij zijn, conform Krachtwerk: continue deskundigheidsbevordering, coaching en teamkrachtbesprekingen. Medewerkers worden geschoold in het systeemgericht werken.
Coaching wordt ingezet om de uitvoering te ondersteunen en de methode te borgen. Tijdens werkbegeleiding en/of teamkrachtbesprekingen krijgen de medewerkers feedback op hun competenties. Interne coaching wordt ingezet voor persoonlijke monitoring van individuele begeleiders (proces) dan wel het teruggeven en bespreken van observaties, interventies en resultaten (inhoud).[22]
Ook de interne en externe communicatie- en overlegstructuur moet op systeemgericht werken worden ingericht.

4 Tot besluit

Dit informatieblad is gericht op systeemgericht werken bij huiselijk geweld. De focus ligt op partnergeweld, dat is de meest voorkomende vorm van huiselijk geweld. De informatie is echter ook relevant bij andere vormen van geweld. Van belang is om in elke specifieke situatie passende interventies en instrumenten te hanteren. Doel is maatwerk te leveren, met het oog op de veiligheid en het welzijn van alle leden van het systeem.

Dit informatieblad geeft beschikbare kennis weer over systeemgericht werken, aansluitend op Krachtwerk, de krachtgerichte basismethodiek in de vrouwenopvang. Het informatieblad biedt medewerkers inzicht in de achtergronden en principes van systeemgericht werken en geeft hen handelingsaanwijzingen vanaf het eerste cliëntcontact. De informatie is ondersteund met een schema dat de fasen van systeemgericht werken bij huiselijk geweld weergeeft.
Belangrijk is om in het vervolg verdere uitwerking te geven aan: het begeleidingstraject en de instrumenten die hierin kunnen worden gebruikt, de ketensamenwerking en de voorwaarden voor de versterking en borging van het systeemgerichte werken en de condities die hiervoor in de organisatie nodig zijn. De noodzakelijke doorontwikkeling van het systeemgericht werken vraagt om investeringen van de praktijk, het beleid en de wetenschap.
Bij de doorontwikkeling van het systeemgericht werken is het van belang uitwerking te geven aan:

- genderaspecten: in de hulpverlening wordt nooit sekse-neutraal gewerkt. Op casus niveau is maatwerk nodig waarbij de maatschappelijke, sociale en culturele context wordt meegenomen waarin vrouwen een genderspecifieke positie innemen;
- complexe samengestelde gezinnen.

Ook vraagt een aantal specifieke doelgroepen/ problematieken aanvullende handvatten voor het methodisch handelen. Dit geldt onder meer voor (dreigend) eergerelateerd geweld en meiden die te maken hebben gehad met loverboys, maar ook voor cognitief beperkte cliënten en slachtoffers van mensenhandel. De databank Effectieve sociale interventies van Movisie[k] biedt beschrijvingen van interventies voor specifieke groepen.

Daarnaast is het van belang om meer te investeren in de ketensamenwerking. Elke vrouwenopvanginstelling zou in samenspraak met ketenpartners in de regio scherp moeten bepalen wie wanneer in situaties van partnergeweld de regie heeft. Hierin is aansluiting geboden bij de ontwikkelingen in de WMO en de transitie in de Jeugdzorg. Inzicht kunnen krijgen in elkaars registratiesysteem bij casussen waar er systeemgericht gewerkt wordt, zou het werken in de keten bespoedigen. Voor het bieden van de juiste nazorg is het van belang afspraken te maken in de keten wie de probleemhouder blijft van de casus. Op deze wijze kan beter gevolgd worden of het geweld duurzaam gestopt is na de interventies.

Voor een duurzame implementatie van het systeemgericht werken is het verder van belang dat elke vrouwenopvanginstelling, aansluitend op Krachtwerk, een visie op systeemgericht werken vaststelt en daarmee een duidelijke keuze maakt voor het systeemgericht werken als uitgangspunt bij de krachtgerichte begeleiding van cliëntsystemen.

[k] http://www.movisie.nl

Dit informatieblad beschrijft wat in de praktijk ervaren werkzame elementen zijn bij systeemgericht werken (practice based). Van belang is om door middel van robuust wetenschappelijk onderzoek te bepalen wat de effecten zijn van systeemgericht werken bij huiselijk geweld en welke elementen in welke soort geweldsituaties er werkelijk toe doen. Zo'n onderzoek is in Nederland nog niet uitgevoerd, terwijl dit hoge praktijk- en beleidsrelevantie heeft.

5 Literatuur

1. Wolf, J., & Jansen, C. (2011). *Krachtwerk. Basismethodiek in de vrouwenopvang.* Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St Radboud Nijmegen.
2. Boersma, S.N., Jansen, C., Jansen, N. & Wolf, J. (2011). *Praktijkraadpleging systeeminterventies bij huiselijk geweld.* Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St Radboud Nijmegen.
3. Boersma, S.N., Luijtelaar, M. van, Jansen, C. & Wolf, J. (2010). *Effectieve systeeminterventies bij huiselijk geweld.* Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St Radboud Nijmegen.
4. Dijk, T. van, Flight, S., Oppenhuis, S. & Duesmann, B. (1997) *Huiselijk geweld: aard, omvang en hulpverlening.* Den Haag: Ministerie van Justitie.
5. Eerenbeemt, E. van der, Heusden, A. van. (1983). *Balans in beweging. Inleiding in de contextuele therapie.* Haarlem: De Toorts.
6. Ieperen, K. van & Verharen, L. (2011). *Contextuele hulpverlening.* Houten: Bohn Stafleu van Loghem.
7. Miller, W.R. & Rollnick, S. (2005). *Motiverende gespreksvoering. Een methode om mensen voor te bereiden op verandering.* Gorinchem: Ekklesia.
8. Pas, A. van der (1994). *Handboek methodische ouderbegeleiding 1. Ouderbegeleiding als methodiek.* Rotterdam: Ad Donker.
9. Pas, A. van der (2001). *Handboek methodische ouderbegeleiding 2. Naar een psychologie van ouderschap.* Rotterdam: Ad Donker.
10. Pas, A van der (2005). *Handboek methodische ouderbegeleiding 3. Eert uw vaders en uw moeders.* Rotterdam: Ad Donker.
11. Pas, A. van der (2009). *Handboek methodische ouderbegeleiding 6. De interventiefase. Keuzes en kansen.* Amsterdam: SWP.
12. Hoijtink, L.M., Brake, J.H.M., te & Duckers, M.L.A. (2011). *Veerkracht monitor. Ontwikkeling van een meetinstrument voor psychosociale veerkracht.* Amsterdam: Impact kenniscentrum.
13. Choy, J. Pont, S. & Doreleijers, D. (2003). *Moet-willige hulpverlening. Systeemtheoretische methodiek voor gezinsvoogden en jeugdreclasseerders.* Amsterdam: Uitgeverij SWP.
14. Goedhart, M. & Choy, J. (2011). *Multifocus, de kracht van verbinden. Een handreiking voor een gezinsgerichte aanpak van huiselijk geweld.* Venlo: De Mutsaersstichting.
15. Tan, S., Lünnemann, K. & Goderie, M. (2007). *Handleiding bij het instrument voor risicoscreening in de vrouwenopvang 2007.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
16. Verwijs, R. & Lünnemann, K. (2012). *Risico's voor partnergeweld.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
17. Dijkstra, S. (2011). Slaan uit macht en uit onmacht. Mannen leren in groepswerk praten over het geweld en hun relaties met vrouwen en kinderen. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice,* 20, 3, 59-76.
18. Federatie Opvang (2012). *Veerkracht. Een basismethodiek voor het werken met kinderen vanuit een situatie van huiselijk geweld.* Amersfoort: Federatie Opvang.
19. Reijmers, E., Geutjes, S., Evertz, K. & Poortinga, N. (2011). *De Oranje Huis-aanpak. Blijf van m'n Lijf nieuwe stijl.* Amsterdam: Blijf Groep.
20. Groen, M. & Lawick, J. (1998). *Intieme oorlog. Over de kwetsbaarheid van familierelaties.* Amsterdam: Van Gennep.
21. Geutjes, S., Poortinga, N. & Petrovic-Dadic, D. (2011). *Werkboek De Oranje Huis-aanpak.* Amsterdam: Blijf Groep.
22. Wolf, J. (2012). *Herstelwerk. Een krachtgerichte basismethodiek voor kwetsbare mensen.* Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St Radboud Nijmegen.
23. Bateman, A.& Fonagy, P. (2004). *Psychotherapy for borderline personality disorder: mentalization-based treatment.* New York: Oxford University Press.

Geraadpleegde internetsites

www.movisie.nl (databank effectieve sociale interventies)

http://www.nji.nl/jeugdinterventies (databank effectieve jeugdinterventies)

Uitvoering en contactpersonen

Dit project is uitgevoerd door leden van de werkgroep systeemgericht werken, te weten Theo Bos, Essa Reijmers, Rianne Scherpenisse en Irene Jonker (projectleider van het Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg van het UMC St Radboud Nijmegen) onder verantwoordelijkheid van Judith Wolf in de Academische werkplaats Opvang x Oggz, Speerpunt Huiselijk geweld.

Voor vragen of meer informatie kunt u contact opnemen met Irene Jonker (mail: i.jonker@elg.umcn.nl; tel.nr: (024) 361 44 20) of met Judith Wolf (mail: j.wolf@elg.umcn.nl; tel. nr.: (024) 361 43 65).

Bronvermelding bij gebruik van dit product is:
Bos, T., Reijmers, E., Scherpenisse, R., Jonker, I. & Wolf, J. (2012). *Systeemgericht werken: een verkenning van werkzame elementen.* Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St Radboud Nijmegen.

Vormgeving: Final Design

Bijlage 1

De Academische werkplaats Opvang x Oggz, Speerpunt Huiselijk geweld bundelt, vergroot, ontwikkelt en verspreidt kennis en deskundigheid over processen van sociale uitsluiting en huiselijk geweld en over effectieve interventies. Het ondersteunt en faciliteert daarmee de inspanningen voor de wetenschappelijke onderbouwing van het uitvoerend werk binnen de opvangsector.

Het Speerpunt Huiselijk geweld richt zich op het verkrijgen van inzicht in factoren die samenhangen met huiselijk geweld en op het voorkomen en stoppen van dit geweld. De focus is specifiek gericht op vrouwen en kinderen met geweldservaringen, en op de systemen waarin het geweld zich voordoet.

Deelnemers zijn:

- Stichting Arosa
- Stichting Neos
- Stichting Blijf Groep
- Fier Fryslân
- Kompaan en De Bocht
- Stichting PerspeKtief
- Moviera
- Stichting Toevluchtsoord
- Stichting Kadera
- Stichting Wende
- Stichting Vrouwenopvang Rosa Manus
- Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St Radboud Nijmegen

Bijlage 2

Systeemgericht kijken, begeleiden en behandelen

Systeemgericht werken draait om patronen tussen mensen. Het vertrekpunt is een systeemgerichte visie (kijken/ denken). In de hulpverlening worden systeemgerichte begeleiding en systeemtherapie (behandeling) onderscheiden. In de vrouwenopvang (residentieel en ambulant) wordt in het algemeen systeemgericht begeleid: vanuit de principes van meervoudige partijdigheid, primair gericht op het herstel van communicatiepatronen en het doorbreken van de spiraal van geweld, aansluitend bij de krachten van het gehele systeem. De hulp heeft een pragmatische insteek: het stabiliseren van de situatie, kijken naar de dynamiek in het systeem, veiligheid vergroten en cliënten ondersteunen in het maken van keuzes voor de toekomst. De hulpverlening richt zich op het hier en nu, op het werken aan wensen en doelen van de cliënten in de context van hun systeem.
Binnen de systeemtherapie bestaan verschillende stromingen; interventies door (systeem- of gezins) therapeuten richten zich op de onderlinge (relatie-) problematiek, zoals mogelijke traumatische ervaringen, en hebben tot doel de ervaringen met huiselijk geweld en de traumatische effecten ervan psychisch en emotioneel te verwerken. Therapie streeft ernaar nieuwe betekenissen te geven aan relationele betrouwbaarheid en het welbevinden van cliëntsystemen te herstellen en/of te vergroten. Enkele instellingen voor vrouwenopvang bieden ook systeemtherapie.
Tijdens systeemgerichte begeleiding –bij het maken van een gezinstaxatie- kan blijken dat inzet van individuele, partner- of systeemtherapeutische behandeling aanvullend wenselijk is. Een strikte scheiding tussen begeleiden en behandelen is lastig aan te brengen: begeleidende interventies kunnen bijvoorbeeld een therapeutisch effect hebben. Het is echter van belang dat hulpverleners zich bewust zijn van het onderscheid en hun activiteiten uitvoeren binnen de grenzen van hun competenties en bevoegdheden.

Bijlage 3

Geraadpleegde methodieken

Multifocus. Een duidelijke systeemgerichte benadering waarbij geweld wordt gezien als een gevolg van interactiepatronen binnen het gezin. Aan de hand van een systeemtheoretisch kader, waarin de oplossingsgerichte benadering en de systeemhiërarchie van Engel kernelementen zijn, is een praktijkgerichte handreiking geschreven, met aandacht voor technieken en vaardigheden. De spiraal van geweld van Van Lawick & Groen wordt gebruikt om in gesprek te komen met de partners. Ook specifieke aandacht voor kinderen, het 'ontschuldigen' spreekt aan.

Begeleide terugkeer. Een kortdurende systeemaanpak gericht op het analyseren van het ontstaan van de huidige geweldssituatie, het identificeren van patronen en het motiveren van systeemleden voor (vervolg-) hulpverlening om deze te doorbreken. De gezinstaxatie en andere elementen van de Oranje Huis-aanpak zijn een doorontwikkeling van Begeleide terugkeer.

Oranje Huis. Geweld wordt gezien als onderdeel van het systeem en niet als een individueel probleem. Hulpverleners nemen een open houding van betrokken meervoudige partijdigheid in. Het Oranje Huis heeft een gestructureerde werkwijze met een stappenplan, een gezinstaxatie en risicoscreening en specifieke instrumentarium dat het systeemgericht werken ondersteunt.

Veerkracht. Een methodische vorm van werken met kinderen die huiselijk geweld hebben meegemaakt en daardoor met de moeder in de vrouwenopvang verblijven. Het is gebaseerd op 'good practices' binnen de sector vrouwenopvang en elementen/principes van andere benaderingen. Vanuit het perspectief van het kind staat veiligheid en het ontwikkelingsperspectief van het kind centraal, waarbij (gezamenlijk) ouderschap getracht wordt blijvend, voor zover het de veiligheid en belangen van het kind niet schaadt, vorm te kunnen geven.

Signs of Safety (SoS). De focus ligt op sterke kanten en mogelijkheden in gezinnen waar sprake of vermoeden is van kindermishandeling en verwaarlozing. Het creëren van een veilige opvoedsituatie voor kinderen staat centraal. Netwerken van professionals en particulieren worden ingeschakeld. Passend instrumentarium en werkvormen. Houdingsaspecten en visie op de werkrelatie passen goed bij Krachtwerk.

Home visiting programma's. Een verzamelnaam voor verschillende methodieken met als focus een gezonde ontwikkeling van het kind (om kindermishandeling en verwaarlozing te voorkomen). Niet echt gericht op huiselijk geweld. Is meer ambulante zorg en preventief van aard.

Families First. Dit programma wordt ingezet als de thuissituatie voor de jeugdige niet veilig genoeg meer is, maar de gezinsleden bereid zijn tot veranderingen om uithuisplaatsing van de jeugdige te voorkomen. Elementen van deze benadering kunnen passend zijn.

Beter met thuis (BmT). Een intensief gezinsgericht programma voor kinderen van 6 tot 15 jaar en hun gezinnen. Wat aanspreekt is het principe van de vier 'contexten': het gezin, de netwerken, de afdeling (leergroep) en de school. Het sociale netwerk van het gezin wordt benut.

De Aanpak. Een methode om geweld binnen partnerrelaties te stoppen. Daarnaast wordt de verwerking op gang gebracht en worden beide ouders gestimuleerd actief te participeren in de opvoeding en zorg voor hun kinderen. Het gaat om een systeemgerichte benadering, waarbij zowel het slachtoffer als de dader hulp krijgt.

In ontwikkeling

Caring Dads. Een in Canada ontwikkeld groepsaanbod voor vaders die huiselijk geweld gepleegd hebben. Caring Dads draagt bij aan een beter contact tussen vader en kind, het vermindert geweld en het draagt bij aan het doorbreken van intergenerationele overdracht van geweld. Het is de bedoeling dit 17-weekse groepsprogramma, dat vooral in Engeland, maar ook in een aantal andere Europese landen al veel ingezet wordt, in Nederland zowel in vrijwillig als gedwongen kader te gaan inzetten.

Mentalization-Based Treatment (MBT). Een bewezen behandelmethodiek gebaseerd op psycho-dynamische gehechtheidstheorie.[23] Centraal hierin staat het mentaliseren. Dit verwijst naar het vermogen om het eigen doen en laten én dat van anderen te begrijpen vanuit mentale fenomenen, zoals gevoelens, gedachten, verlangens en bedoelingen. Momenteel wordt een dergelijke aanpak binnen de behandeling van persoonlijkheidsstoornissen in de GGZ uitgevoerd. In ontwikkeling is een behandeling gericht op gezinssystemen waarbij sprake is van huiselijk geweld, waarbij de bewezen behandelmethodiek voor volwassenen wordt geïntegreerd specifiek op genoemde gezinssystemen.

Bijlage 4 Systeemgericht werken bij huiselijk geweld in de tijd

Aanmelding

- Inventarisatie voorafgaand aan intake en toewijzing
- Risicoscreening: bepalen code rood, oranje of groen met instrument Verwey-Jonker Instituut
- Eventueel verwijzing (naar derden)

Intake & toewijzing

- Rust
- Inventarisatie & screening in de eerste week, met screeningsinstrumenten
- Contact met alle leden van het systeem
- Toewijzing naar passend traject (ambulant of residentieel)

Traject

Op weg naar veiligheid en nieuwe perspectieven

- Krachten inventariseren van systeem en betrokkenen
- Systeemtaxatie van ontstaan en verloop huiselijk geweld en aanwezige versterkers van veiligheid
- Systeemactieplan maken, gericht op individuele en gezamenlijke doelen op basis van prioriteiten, uitgaande van krachteninventarisaties bij alle betrokkenen
- Veiligheidsplannen maken voor alle systeemleden, ook de kinderen
- Werken aan doelen uit het systeemactieplan en de veiligheidsplannen vanuit meervoudige partijdigheid in samenwerking met ketenpartners
- Hulpbronnen aanboren
- Systeemgesprekken Ouderschap & partnerrelatie vanuit een niet-oordelende basishouding
- Gezinsgesprek (driehoek ouders, hulpverlener en kinderen)

Missie

Veiligheid en herstel voor alle betrokkenen

Uitkomst

Herstel; alle systeemleden komen tot hun recht in een veilig leven naar mogelijkheden en wensen, met of zonder professionele hulp.

Werkrelatie; respect en vertrouwen

Alle systeemleden hebben het vermogen te herstellen	Focus op krachten en mogelijkheden van het systeem	Cliënt is regisseur	Werkrelatie is essentieel	Werken in eigen omgeving	Gemeenschap als hulpbron

Principes

Pijlers

Dit schema is een verdere uitwerking van Figuur 1 uit Krachtwerk. Basismethodiek in de vrouwenopvang (Wolf & Jansen, 2011)